

Holmning i Kuleskog

Inga-Lill Andersson

När danskarna var i farten på 1600-talet och stred runtomkring i Gärdhems socken, var Kuleskog och Glösemosse hemvist för dem som sprang till skogs för att gömma sig för juten. Barn, gamla och kvinnor gömde sig tillsammans med sina tamdjur i de oländiga moss- och skogsmarkerna. Många vilda djur hade sin hemvist där, då där alltid varit lugnt och fredligt, vilket gjorde att där fanns mycket mat för djur och människor i området.

Eftersom många vilda djur fanns vid Kuleskog och Glösemosse så var folk livrädda för att gå där. Man visste att Gud föder såväl björn som bi, och där var ovanligt mycket farliga djur i tassemarkerna. Pigorna sökte i Kuleskog efter tecken på björn, såsom avrivna grenar och avlossad bark på träden, när de vandrade för att plocka bär där. Ibland kunde folk få riktig björnfrossa och nästan rista livet ifrån sig av rädsla, då de såg märken efter björn. Björnen ansågs vara ilsken, vresig och hade ett dovt brummande läte. På gårdarna i Gärdhem visste man att akta sig för björn när tystnaden lägrade, ty drängarna visste att när stutarna slutade stångas i hagen, då var björn i farten. Vid ett enda slag från björnens ram kunde den ha ihjäl en oxe och man var rädd om sig och sina tamdjur.

Björnen ringades in (holmades) av flera starka män, innan den kunde avlivas i skogen med spjut eller träklubba, vilket skedde då första snön fallit. Björnarna går i ide vid gamla myrstackar eller större håligheter i backen, bäddar mjukt med mossa, ris och lite torv. Ibland hade björnen hunnit gå i ide, så platsen vaktades och bevakades på avstånd av bönderna, för att björnen skulle kunna skjutas vid senvintern. Om björnen smet iväg fick man följa efter den med både människor och hundar, och man anordnade stora björnskill. När bamsen vilade, fick någon gå fram och hugga eller skjuta björnen. Eftersom björnen var stor, vild och farlig ansågs det som en riktig bragd att ha fått ihjäl en björn. Folk sa till varandra; ”*sälj inte skinnets förrän björnen är skjuten*”, då den kan ha oanade krafter och ibland snabbt kan smita undan. Eftersom björnen var så förskräcklig, hanterades den med skräckblandad vörndnad och många dyrkade björnen. I farstun och i fähuset hade man alltid en bössa laddad ifall björnen kom nära.

Lägger man gilder för diur i skog eller annorstädes, med spiut, stång, grop, eller snaro; tå skal han thet lysa låta (*utlysa i kyrka*). (SAOB) *Det var viktigt att kyrkan på söndagarna upplyste om någon fälla för större djur var uppgillrad. Då gick folket omvägar för att inte drabbas av skadat vilddjur.*

Björnarna parar sig i augusti och september månad, och därefter går de i ide. Sedan föder de en till tre ungar i sin kula och ungarna är mycket små vid födseln. Ungarna följer sedan modern i tre år innan de själva är parningsmogna. Björnhonans spår kan tyckas se ut som en människas nakna fotspår, där björnen vandrat. När halva vintern gått vid månadskiftet januari/februari trodde man att björnen vände sig i sitt ide. Gud nåde den, som då skramlade eller förde oväsen i björnarnas närhet. Bestrafningen kom när björnen vaknade från sin vinterdvala, ty då gick den ofta till en rasande attack. Det var känt att det var gott om björn och varg i beryktade Kuleskog och i Velandaskogen i Åsaka och Gärdhem. (Rumenius s 39-40)

Björnen sover, björnen sover i sitt lugna bo. Den är inte farlig, bara man är varlig, men man kan då, men man kan då, honom aldrig tro - så väck aldrig den björn som sover.

En björn är som en människa med två personligheter, den är både stark och uthållig samt vildsint då den med sitt liv skyddar sina ungar. Den är givetvis lugn och fredlig då den är mätt och belåten. En handling som fick spridning som skydd mot björn var, om vallpigan lyfte på kjorteln och blottade sitt underliv, då blev björnen så skygg att han lommade iväg med sin skam.

Man säger om björnen att den har *en mans vett men tolv mäns styrka*. Björnen förekommer flitigt i folktraditionens värld, i sagor och berättelser, sånger och lekar samt i namn. Detta tyder på att björn på olika sätt varit en farlig verklighet för folket. I Gärdhem fanns förr många med namn som Björn, Ambjörn, Björnsson, Björnsdotter och Bruno särskilt under 1600 – 1700-talen. Namn på torp och gårdar i Gärdhem som talar om björn är; Björnkärna, Björnstorp och Björvadet (Björn-vadet). I Upphärads socken finns Stora Björndalen, Björnerydsbackarna, Björneryet och där björn också funnits att fånga är vid Spjutgiljan och Björkgiljan. Man gillrade här en björnfälla.

Man och man emellan talade man också om trollbjörn, vilket var när en björn var skyddad av andar och inte kunde fångas. Förr användes uppgillrade och dolda fångstgropar för att driva björn mot dem och sedan ha ihjäl dem, men trollbjörnarna smet alltid undan och ingen visste hur. I fångstgropen lade man åtel eller luder vilket var slaktrester som lockade vilda djur. I fornsvenskan har vi ordet *lämugilder* som betyder ungefär ett 'bås för att krossa' = fångstgrop. Man jagade björn med spjut och gevär, men man lade även ut snaror samt hade särskilt duktiga björnhundar. Trampsax var också ett sätt att fånga björn. Det fanns björnspjut som var vässade i båda ändar, som man kunde sätta ner i jorden medan man väntade på en attack från björnen för att angripa den. Vid den vässade ändan kunde man fästa ett kadaver som lockade med sin stank. Men det är inte värt att *basa björn med ris*, ty mot hårdhudade vilddjur hjälper inga lätta slag. År 1734 i Hällestad, Östergötland dog Nils vid 92 års ålder, efter att han mist förståndet då han blev så illa sargad av björn i björngropen.

Ordet björn kommer förmodligen från ordet brun, men är en omskrivning eller ett så kallat Noaord. I folktron förr i världen var det fel att använda rätt ord för någonting särskilt farligt, vilket i så fall kunde föra olycka med sig. Olyckan kunde bestå i att tamboskapen eller bonden själv kunde bli attackerad eller uppäten. Men om det farliga djuret kallades för något fint snällt namn, så miste det farliga djuret sin styrkekraft. Senare blev även ordet Björn olycksbringande att säga och istället sa man *Nalle* eller *Gullfot* om björnen. Det finns en ramsa som beskriver detta fenomen: Kallar du mej björn, då skall koa gå till dön - men kallar du mej nalle, då ska koa gå på valle.

Vid forna större marknader påtvingade man björnar att utföra dans och kallar dem sedan för dansande björnar. Djuret fick först gå på glödande kol och hoppade undan till nästa glödande kol, medan någon blåste i sin pipa. När björnen var upplärt, kunde gycklaren låta sin pipa ljuda och björnen dansade och visades upp för andra människors skärvepengar. Björnarna dansade för att göra sin ägare till viljes i nöd, och att de skulle få mat.

Svårigheter lär ut talesätt. Dansar som en björn, gör bonden när han supit ur stopet och hoppar på viljelösa ben. Om aftonen drucken som en björn - på morgonen som en skjuten örn, är ett annat talesätt. Björnar åt även Mjölön som kallas björndruva och då lät björnen sig väl smaka.

Vikingahistorien berättar om de fruktade bärsärkarna, soldater som hade björnskinnsom klädesplagg på sig och var urstarka i forna tiders strider. Bärsärkarna höll ihop i små grupper som eggade varandra i ursinnigt raseri, då de mätte sina krafter. Det finns en myt om att de

ätit svamp som berusningsdrog och då gick bärsärkagång. De var kallsinniga våldsverkare som ofta kom i strid och i striden tjöt de som vilda djur, som skrämde fienden på flykt. Sultanens härförare i Miklagård önskade ha bärsärkar som livvakter, då deras stridslystnad hejdade lönnmördare. Bärsärken slogs utmattad mot fienden tills han föll död ner. Myrbjörn var de björnar som livnärde sig på växtligheten från myrar och man hyste varmare känslor för dessa björnar. Slagbjörnen var djuren som livnärde sig på kött och jagade därför tamdjur och människor, de björnarna var naturligtvis inte väl sedda. När man väl skjutit eller haft ihjäl en slagbjörn, ville man gärna ge pälsen till prästen, så han kunde ha den i kyrkan att stå på i predikstolen.

Man gjorde dekokter från björn som användes av kloka gummor för att överföra björnens kraft och ge kurage samt bota den sjuke och svage. Björnens blod ansågs bota en mängd farliga sjukdomar och användes av gamla gummor eller åderlåtterskor, och ju värre dekokten smakade, desto bättre verkade den. Björnebrännvin var bra att ta ett par droppar av när man låg i födslovärkar. Björnkött ansågs förr vara gourmetmat och en riktig delikatess att äta.

I våra trakter har vi haft en känd björnjägare Arthur Llewellyn Lloyd som verkade i mitten på 1800-talet och som ligger begravd vid kyrkan i Västra Tunhem.

Þän a härä, är händir.	<i>Den äger hare, som griper.</i>
Þän a räf, är reser.	<i>Den äger räv, som driver upp.</i>
Þän a vargh, är vinþär.	<i>Den äger varg, som</i>
Þän a biorn, är betir.	<i>övertinner</i>
Þän a älg, är fällir.	<i>Den äger björn, som jagar.</i>
Þän a otär, är or a takär.	<i>Den äger älg, som fäller.</i>
	<i>Den äger utter, som tar den ur</i>
	<i>å.</i>

Ur äldre västgöotalagen <http://svea.elte.hu/skandin/digilib/landskapslagar.htm>

Referenser: Rumenius, John. *I låga ryttartorpet*. Bokförlaget Regal. Köping. 1972. Svenska Akademien ordbok. SAOB spalt: G405; tryckår 1928

Internet: Wikipedia

www.slaktdata.org

Svenska Dagbladet 7 september 2006